

Przeglądy i komentarze

MAŁE I ŚREDNIE PRZEDSIĘBIORSTWA WE WSCHODNICH NIEMCZECH

W byłej NRD małe i średnie przedsiębiorstwa systematycznie likwidowano poprzez włączanie ich do kombinatów państwowych lub w wyniku różnych programów socjalizacji gospodarki. Sytuacja taka uwarunkowana była wieloma czynnikami. Jako podstawowy można uznać ówczesną strategię rozwoju gospodarczego kraju preferującą własność państwową, której bazę tworzyły wielkie przedsiębiorstwa, kombinaty. Stąd też w okresie 1948 - 1989 systematycznie zmniejszała się liczba małych i średnich przedsiębiorstw, przy jednoczesnym wzroście liczby kombinatów. I tak w 1948 r. liczba samodzielnie gospodarujących jednostek (przedsiębiorstw i wolnych zawodów) wynosiła 2,3 mln. W 1989 r. liczba ta uległa zmniejszeniu do 185 tys. jednostek. Jednocześnie zwiększyła się przeciętna liczba zatrudnionych osób w przedsiębiorstwie z 82 do 951¹. Liczby te świadczą wymownie o skali procesu likwidacji małych przedsiębiorstw. Dlatego też po zjednoczeniu Niemiec promocję małych i średnich przedsiębiorstw zaliczono do podstawowych celów polityki gospodarczej. Za małe i średnie przedsiębiorstwa uważa się powszechnie – zgodnie z definicją opracowaną przez *Institut für Mittelstandsforschung* w Bonn – firmy zatrudniające do 500 osób i obrocie rocznym nie wyższym niż 100 mln marek. Niekiedy, inne dane zwiększają wartość obrotu rocznego do 1 mld marek (tabela 1).

TABELA 1

Klasyfikacja przedsiębiorstw według Institut für Mittelstandsforschung

Rodzaj przedsiębiorstwa	Cechy charakterystyczne	
	obróć roczny	zatrudnienie
Małe	do 1 mln DM	do 9 osób
Duże	1 - 100 mln DM	10 - 499 osób
Wielkie	ponad 100 mln DM	ponad 500 osób

Źródło: *Unternehmensgrößenstatistik*. BMWi, Bonn 1993, s. 13.

Istnieją dwie drogi tworzenia małych przedsiębiorstw we wschodnich Niemczech. Po pierwsze, w wyniku zakładania nowych przedsiębiorstw. Po drugie, w wyniku prywatyzacji i reprivatyzacji. Według danych *Institut für Mittelstandsforschung* do końca 1992 r. powstało we wschodnich Niemczech 341 tys. nowych przedsiębiorstw. Jeśli uwzględnimy definicję małych i średnich przedsiębiorstw Urzędu Odbudowy Gospodarki liczba małych przedsiębiorstw wydaje się nieznacznie wyższa (w 1992 r. wynosiła 440 tys.). Średniorocznie rejestrowano około 100 tys. nowych przedsiębiorstw². Należy przy tym zauważyć, iż we wschodnich Niemczech działa też wiele filii przedsiębiorstw zachodniemieckich, których nie ujmuje się w statystyce nowych krajów. Najwięcej przedsiębiorstw działało w takich branżach, jak handel, rzemiosło i usługi. Tylko 1,5 tys. nowo założonych przedsiębiorstw prowadziło działalność przemysłową. W ten

¹ „Mittelstandsmagazin” nr 4/1995, s. 23.

² Tamże.

sposób przedsiębiorstwa te przyczyniły się w znacznym stopniu do likwidacji nisz rynkowych. Ze względu na duże zapotrzebowanie rynkowe, oczekuje się, iż w przyszłości najbardziej rozwojową branżą będą usługi. Biorąc pod uwagę regionalne zróżnicowanie przedsiębiorczości, można zauważyć, iż najwięcej przedsiębiorstw założono dotychczas w Saksonii i Turynii. Na kraje te przypadało odpowiednio 30% i 25% wszystkich nowo założonych przedsiębiorstw³.

TABELA 2

Liczba małych i średnich przedsiębiorstw we wschodnich Niemczech w 1992 r.

Branża	Liczba przedsiębiorstw
Rzemiosło	132 000
Handel hurtowy	10 000
Handel detaliczny	80 000
Małe sklepy	27 000
Hotele i restauracje	22 000
Wolne zawody	65 000
Przemysł	8 500
Pozostałe usługi	50 300

Źródło: Unternehmensgrößenstatistik 1992/1993. BMWi, Bonn 1993, s. 287.

Tworzenie małych i średnich przedsiębiorstw należało do podstawowych zadań Urzędu Powierniczego. Następowoło to w wyniku prywatyzacji lub reprivatyzacji. Niestety brak jest danych statystycznych odnośnie do procesu tworzenia małych i średnich przedsiębiorstw w wyniku prywatyzacji. Urząd Powierniczy podawał zazwyczaj informacje dotyczące liczby gwarantowanych inwestycji i miejsc pracy w wyniku procesu prywatyzacji, bez uwzględnienia struktury zatrudnienia

TABELA 3

Liczba małych przedsiębiorstw w Niemczech w 1992 r. (w tys.)

Branża gospodarki	Wschodnia część Niemiec	Zachodnia część Niemiec	Łącznie
Przemysł	7	100	107
Rzemiosło	132	485	617
Handel	110	535	645
Usługi	75	335	410
Pozostałe rzemiosło	39	245	284
Wolne zawody	67	470	537
Łącznie	430	2170	2600

Źródło: „MIT” nr 4/1995, s. 23.

nowych przedsiębiorstw. Stąd też istnieją tylko dane szacunkowe. Według *Institut für Mittelstandsforschung* około 75% sprywatyzowanych przedsiębiorstw przemysłowych można zaliczyć do małych i średnich. Stanowiło to około 4 300 zakładów przemysłowych. W wyniku reprivatyzacji powstało 4 239 przedsiębiorstw, z czego 75% można uznać za małe i średnie przedsiębiorstwa.

³ Unternehmensgrößenstatistik 1992/1993 – Daten und Fakten. BMWi, Bonn 1993, s. 312.

A więc 3150 zakładów przemysłowych przekazano byłym właścicielom⁴. Urząd Powierniczy podawał natomiast dane na temat zakupu części lub całych przedsiębiorstw przez załogi prywatyzowanych przedsiębiorstw lub ich kierownictwo. Do końca września 1944 r. sprzedano 2800 przedsiębiorstw w drodze *management-by-out* albo *management-by-in*, w tym w 10% przypadków zakup nastąpił przez kierownictwo wspólne z kierownictwem innych przedsiębiorstw⁵.

TABELA 4

Zatrudnienie w małych i średnich przedsiębiorstwach we wschodnich Niemczech w 1992 r.

Branża gospodarki	Zatrudnienie
Rzemiosło	1 084 000
Handel detaliczny	280 000
Handel hurtowy	35 000
Małe sklepy	27 000
Hotele i restauracje	165 000
Wolne zawody	200 000
Zakłady przemysłowe	374 000
Pozostałe usługi	377 000
Razem	2 602 750

Zródło: *Unternehmensgrößenstatistik*. BMWi, Bonn 1993, s. 288.

Ogólny bilans rozwoju stanu średniego we wschodnich Niemczech wydaje się pozytywny. Małe i średnie przedsiębiorstwa odgrywają istotną rolę w zatrudnieniu w gospodarce wschodnioniemieckiej. W 1992 r. ogólne zatrudnienie wynosiło 6160 tys. osób. Z tej sumy 42,2% przypadało na zatrudnienie w sektorze małego biznesu (tabela 4). Przy tej okazji należy wspomnieć o zadaniach, jakie stanęły przed kadrą kierowniczą nowo powstających i restrukturyzowanych przedsiębiorstw. Interesujące wydają się badania przeprowadzone przez *Institut für Mittelstandsforschung*. Okazuje się, iż 86% przedsiębiorstw powstałych w wyniku reprivatyzacji zorganizowało w nowy sposób produkcję, 80% podniosło jakość wyrobów, 39% zatrudniło nowy personel. Tylko w 10% przypadków przedsiębiorstw nie było żadnych zmian⁶.

PROMOCJA MAŁYCH I ŚREDNICH PRZEDSIĘBIORSTW

Szybki rozwój małych i średnich przedsiębiorstw we wschodnich Niemczech nie byłby możliwy bez odpowiedniego systemu pomocy ze strony państwa. System taki gwarantowano już w układzie zjednoczeniowym. Promocja małych i średnich przedsiębiorstw jest częścią polityki strukturalnej państwa, do której głównych kierunków zalicza się rozwój sektora małego biznesu, zwiększenie jego produktywności i dostosowanie się do wymagań gospodarki rynkowej. Promocja obejmuje zarówno kapitał rzeczowy (tworzenie nowych przedsiębiorstw, inwestycje w przedsiębiorstwach już istniejących), jak i kapitał ludzki (system doradztwa, podnoszenie kwalifikacji, informacja). Wsparcie mogą uzyskać przedsiębiorstwa już istniejące, potencjalni założyciele przedsiębiorstw, jak i pracownicy przedsiębiorstw.

⁴ Tamże, ss. 302, 303.

⁵ „Treuhandinformationen” z 21 XII 1994.

⁶ M. Paulini, E. May-Strobl, *Die Entwicklung junger Unternehmen in den neuen Bundesländern*. Stuttgart 1994.

System promocji małych i średnich przedsiębiorstw obejmuje działalność prowadzoną na trzech poziomach: całego kraju, krajów federacji i regionu (gminy i powiaty). Programy pomocy dla małych i średnich przedsiębiorstw oferowane są również przez instytucje Unii Europejskiej. Pomoc oferowana jest przez instytucje kredytowe i samorządowe oraz inne organizacje publiczne. Wspierane są takie dziedziny działalności małych i średnich przedsiębiorstw, jak:

- zakładanie, rozwój i modernizacja przedsiębiorstw,
- badania i rozwój,
- podnoszenie kwalifikacji,
- doradztwo,
- działalność eksportowa i importowa.

Proces zakładania nowych małych i średnich przedsiębiorstw, jak też ich rozwój i modernizacja, wspierany jest przede wszystkim przez udzielanie zainteresowanym osobom lub przedsiębiorstwom niskoprocentowych kredytów. Kredyty udzielane są przez takie banki, jak: *Deutsche Ausgleichsbank*, *Berliner Industriebank*, *Kreditanstalt für Wiederaufbau* i *Europäische Investitionsbank*⁷. Wysokość kredytów i ich oprocentowanie są zróżnicowane w zależności od ich przeznaczenia. Charakterystyczną cechą kredytów udzielanych przez powyższe banki jest niskie oprocentowanie i stosunkowo długi okres spłaty.

Najbardziej szeroką ofertę kredytową posiada *Deutsche Ausgleichsbank*, udzielając pożyczek do wysokości 10 mln marek. Pożyczki udzielane są jednostkom fizycznym na następujące cele:

- zakładanie przedsiębiorstwa,
- nabycie przedsiębiorstwa lub jego części,
- inwestycje we własnym przedsiębiorstwie,
- inwestycje uzupełniające po upływie 3 lat od założenia własnego przedsiębiorstwa.

Pożyczki udzielane są bez żadnych gwarancji na 10-20 lat. Pierwsze 3 lata spłaty są nieoprocentowane. Po upływie 3 lat oprocentowanie wynosi od 8% do 9,07%.

Na korzystnych warunkach udzielane są też kredyty przez *Kreditanstalt für Wiederaufbau*. Kredyty te uruchomiane są specjalnie dla małych i średnich przedsiębiorstw we wschodnich Niemczech w celu ułatwienia ich rozwoju. Mogą być przyznane na próbny rozruch produkcyjny i wprowadzenie na rynek wyrobów albo polepszenie stanu środowiska naturalnego. Wysokość kredytu wynosi również do 10 mln marek, zaś oprocentowanie jest jednakowe w całym okresie niezależnie od sytuacji na rynku kapitałowym. Oprocentowanie roczne wynosi od 8 do 9,18% zależnie od celu ich przeznaczenia.

Europäische Investitionsbank oferuje pożyczki na przedsięwzięcia inwestycyjne przyczyniające się do rozwoju regionalnego. Preferowane są głównie gospodarczo niedorozwinięte regiony. Pomoc finansowa gwarantowana jest też w ramach regionalnego wspierania gospodarki. Łącznie do 1993 r. przyznano 103 mld DM⁸.

WSPIERANIE BADAŃ I ROZWOJU

W celu umożliwienia małym i średnim przedsiębiorstwom prowadzenia badań w szerszym zakresie wprowadzono kilka form wspierania. Duże znaczenie odgrywają różne formy pomocy kredytowej. Mogą być one wykorzystane do zakładania nowych innowacyjnych przedsiębiorstw zorientowanych na wdrażanie nowych technologii (*technologieorientierte Unternehmen*) albo do wspierania procesów innowacyjnych w przedsiębiorstwach już istniejących. W pierwszym przypadku pomoc jest szczególnie istotna ze względu na ryzyko przedsięwzięcia. Pomoc jest oferowana przez *Kreditanstalt für Wiederaufbau*, który udziela kredytów do wysokości 2 mln marek. W drugim

⁷ *Wirtschaftliche Förderung in den neuen Bundesländern*. BMWi, Bonn 1991.

⁸ F. Kaufmann, A. Schmidt, *Mittelstand und Mittelstandspolitik in den neuen Bundesländern*. Stuttgart 1994.

przypadku, małym i średnim przedsiębiorstwom stworzono możliwość korzystania ze środków w ramach tzw. programu kredytowania inwestycji związanych z realizacją procesów innowacyjnych do wysokości 2,5 mln marek. Zwiększenie kapitału małych przedsiębiorstw umożliwia wdrożenie innowacyjnych pomysłów, a przez to wzmacnia ich konkurencyjność na rynku.

Poza wsparciem finansowym na założenie małego innowacyjnego przedsiębiorstwa i wdrożenie procesów innowacyjnych państwo wspiera działania zorientowane na podnoszenie kwalifikacji personelu badawczego, wydatki związane z badaniami oraz kooperację badawczą z innymi jednostkami, w szczególności z krajów Unii Europejskiej i Europy Środkowo-Wschodniej.

Programy wspierania badań i rozwoju w małych i średnich przedsiębiorstwach uruchomiono w 1990 r. Wśród nich szczególnie pomyslny okazał się program wspierania innowacyjnych przedsiębiorstw. Technicy i inżynierowie motywowani są do zakładania własnych przedsiębiorstw. W latach 1990-1993 pomoc otrzymało 1200 osób i 206 przedsiębiorstw, na ogólną sumę 137 mln marek. W następnej kolejności plasuje się przedsięwzięcie związane z budową i rozbudową centrów technologicznych, uruchomione w 1990 r. przez Federalne Ministerstwo ds. Badań i Technologii. Dotychczas na budowę i rozbudowę 25 centrów technologicznych Ministerstwo przeznaczyło 39 mln marek⁹. W ten sposób stworzono korzystne warunki dla lokalizacji w tych jednostkach innowacyjnych przedsiębiorstw z ponad 2 tys. miejsc pracy. Zamiarem Ministerstwa jest stworzenie sieci centrów technologicznych we wschodnich Niemczech.

WSPIERANIE PROCESU PODNOSZENIA KWALIFIKACJI

Ministerstwo Gospodarki wspiera różne formy podnoszenia kwalifikacji przez pracowników małych i średnich przedsiębiorstw. W pierwszej kolejności finansowane jest uczestnictwo w kursach dla przyszłych założycieli przedsiębiorstw w sektorze małego biznesu. Głównym celem takich kursów jest zapoznanie się z regułami gospodarki rynkowej, co uznawane jest za podstawowy warunek sukcesu przedsiębiorczości. Ze środków Ministerstwa Gospodarki finansowane jest również uczestnictwo w kursach organizowanych przez organizacje rzemieślnicze. Wsparcie finansowe może uzyskać przedsiębiorstwo, kierownictwo, jak i pracownicy. Głównym celem takich kursów jest podnoszenie kwalifikacji w zakresie kierowania przedsiębiorstwem.

Poza omówionymi powyżej formami pomocy dla małych i średnich przedsiębiorstw duże znaczenie odgrywają różne formy doradztwa i imprez informacyjnych. Doradztwo dla małych i średnich przedsiębiorstw jest jednym z ważniejszych instrumentów zwiększania przedsiębiorczości i konkurencyjności gospodarki. Wspierane jest doradztwo w zakresie tworzenia nowych przedsiębiorstw, jak również w zakresie prowadzenia działalności w małych i średnich przedsiębiorstwach. Imprezy informacyjne i szkoleniowe dla przedsiębiorstw, kierownictwa i potencjalnych założycieli przedsiębiorstw (kursy, seminaria, wykłady w przedsiębiorstwach) oferują organizacje doradcze rzemiosła, izby przemysłowo-handlowe i urzędy doradcze Kuratorium Racjonalizacji Gospodarki Niemieckiej oraz komórki transferu technologicznego. Wsparcie obejmuje dotacje w wysokości 80% kosztów doradztwa, nie więcej jednak niż 3000 DM. Uprawnieni do otrzymania takiej dotacji są zarówno doradcy, jak i przedsiębiorstwa. Wspierany jest również proces tworzenia i rozbudowy instytucji doradczych we wschodniej części Niemiec. Wsparcie obejmuje dotacje na koszty inwestycyjne związane z budową, przebudową, na wyposażenie i modernizację tych jednostek.

WSPIERANIE EKSPORTU I IMPORTU

W celu zwiększenia działalności eksportowej i importowej przedsiębiorstw wschodnioniemieckich przewidziano specjalną pomoc. Obejmuje ona doradztwo w zakresie szans na rynkach zagranicznych, warunków, wspierania uczestnictwa na targach krajowych i zagranicznych,

⁹ *Wirtschaftsbezogene Forschungsförderung in den neuen Bundesländern*. BMFT, Bonn 1994.

gwarancji ryzyka eksportu. Od 1 lipca 1990 r. przedsiębiorstwa wschodnioniemieckie mogą korzystać z gwarancji kredytowych Hermesa, przy dostawach do państw Wspólnoty Niepodległych Państw. Hermes gwarantuje kredyty eksportowe zarówno na okresy krótkie do roku, jak również do 10 lat. Rząd pobudza również eksport przez pomoc kapitałową dla krajów Trzeciego Świata, które złożyły zamówienia na kwotę 500 mln DM. Rząd liczy, że dzięki temu eksportowi kraje wschodnie będą miały tytuł do ubiegania się od pożyczki z międzynarodowych instytucji finansowych.

Jak wynika z powyższych informacji, sektor małych i średnich przedsiębiorstw obecnie należy do dynamicznie rozwijających się sektorów we wschodnich Niemczech. Świadczą o tym takie wskaźniki, jak liczba małych przedsiębiorstw, ich udział w zatrudnieniu ludności, czy udział w wytworzeniu produkcji w poszczególnych branżach gospodarki. Rozwój sektora małego wspierany jest przez wiele instytucji centralnych, regionalnych i samorządowych. Instytucje te wykorzystują instrumenty finansowe i pozafinansowe w celu stworzenia korzystnych warunków tych średnich przedsiębiorstw i likwidacji dysproporcji w porównaniu z zachodnią częścią kraju.

Krystyna Poznańska

PROBLEMY REFORMY POWIATOWEJ I GMINNEJ W PIĘCIU NOWYCH KRAJACH REPUBLIKI FEDERALNEJ NIEMIEC

W Polsce z różnym nasileniem toczy się dyskusja na temat reformy podziału administracyjnego państwa. Ma ona przede wszystkim aspekt teoretyczny. Do radykalnych zmian w systemie organizacji państwa nadal jest daleko. W Niemczech, gdzie na terenie 5 nowych krajów reforma taka okazała się niezbędna, jest ona praktycznie wdrażana. Jest ona kilkustopniowa, dostosowana do potrzeb nowoczesnie rozumianej samorządności, co może mieć zasadnicze znaczenie dla przyszłej współpracy polsko-niemieckiej.

W Niemczech w okresie Cesarstwa, Republiki Weimarskiej, aż do końca ery nazistowskiej, a następnie „demokratycznego socjalizmu” konstrukcja państwa „od góry – w dół” opierała się na zasadzie suwerenności. Zgodnie z tym poglądem państwowy porządek (w tym także zasada wolności i demokracji) może być gwarantowany tylko wtedy, gdy istnieje jedna instancja rozstrzygająca, a więc państwo jako podmiot suwerenności. Państwo suwerenne musi być państwem centralistycznym w znaczeniu używanego w Polsce pojęcia państwa unitarnego. Oznacza to, że ciała terytorialne (samorządowe) są państwu strukturalnie i pryncypialnie podporządkowane. Obywatele w ramach samorządu terytorialnego mogą na polu gmin i powiatów administrować nie na własną odpowiedzialność, lecz poprzez delegatów. Organa samorządowe są organami decyzyjnymi z wyboru (zasada demokracji), ale tylko wtedy, gdy działają w ramach ustanowionych ustaw. Nie rządzą na swoim terenie, lecz administrują.

W Niemczech lansuje się również inne rozumienie państwa, oparte na woli jego obywateli. Zgodnie z tą koncepcją, centralne instancje państwowe powinny zajmować się wyłącznie tym co jest niezbędne z przyczyn rzeczowych i racjonalnych. Takie liberalne rozumienie maksymalnie zdecentralizowanego państwa zakłada, że samorządy terytorialne (gminne i powiatowe), kraje federacji i państwo są strukturalnie równe. Różnią się jedynie z punktu widzenia swoich kompetencji. Definiowane są z punktu widzenia własnej suwerenności terytorialnej. Nosicielami suwerenności jest państwo, a również kraje, których nie można wbrew ich woli rozwiązywać. Nie dotyczy to związków terytorialnych niższego szczebla.